

Юрій МИРОШНИЧЕНКО,
голова Іллічівського районного суду м. Маріуполя
Донецької області,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Організаційно-підготовчий аспект

Судове провадження в кримінальному процесі є складним видом соціальної діяльності, мета якої досягається шляхом оптимальної організації певної послідовності процесуальних дій. Ця послідовність має бути правильно визначена та з тактичної точки зору ефективно впроваджена, на що передусім впливає таке тактико-криміналістичне поняття, як планування.

Планування є істотним елементом пізнавальної діяльності суду. Наявність плану, його сумлінне виконання забезпечують організованість, активність, оперативність судового розгляду, сприяють встановленню істини в кримінальному провадженні.

Проте законодавець під гаслом реформування кримінальної юстиції в напрямі створення рівних можливостей сторін та реалізації принципу змагальності продовжив курс на згортання активності суду в процесі дослідження обставин кримінального провадження. Зрозуміло, що нові процесуальні умови вимагають докорінного переосмислення змісту тактики суду в цілому та здійснення функцій планування і організації судового провадження зокрема.

Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України визначається, що головуєчий у судовому засіданні керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження (ст. 321 Кодексу). Важливою складовою процесу управління будь-якою діяльністю є прийняття керуючим суб'єктом ефективного рішення, суть якого полягає у виборі із кількох

можливих такого оптимального варіанту дій, який дозволить досягти намічених цілей з найменшими втратами часу, сил і засобів. Тактичне рішення охоплює інформаційну, організаційну та операційну складові¹. Аналіз ситуації під час судового процесу, одержання і обробка відповідної інформації про неї призводять до вибору мети, для досягнення якої приймається тактичне рішення. Вибір мети дозволяє визначити прийоми й засоби вирішення завдання. При цьому метою будь-якого тактичного рішення є забезпечення поступального руху процесу доказування у напрямі з'ясування всіх обставин кримінального провадження².

Першим етапом процесу прийняття будь-якого цілеспрямованого рішення є одержання інформації про ситуацію, аналіз якої дозволяє визначити чинники, що можуть вплинути на подальший її розвиток, від повноти урахування яких залежить якість розробки того чи іншого рішення.

Таким чином, керування судовим процесом може бути ефективним лише за умови його належної підготовки шляхом прийняття організаційно-тактичних рішень, планування судового розгляду, інформаційною базою якого є матеріали досудового розслідування. І чим раніше ці матеріали опиняться в розпорядженні суду, тим продуктивнішою буде підготовча діяльність судді, адже досягненню мети кримінального провадження – забезпечення достовірного встановлення обставин правопорушення – значною мірою сприяє планування та організація судового провадження, починаючи вже зі стадії підготовчого судового засідання, досягнення мети якого неможливе без попередніх аналітичних заходів. На жаль, законодавець керувався іншими міркуваннями, коли сторонам кримінального провадження по суті заборонив надавати суду будь-яку доказову інформацію до початку судового розгляду (ст. 291 КПК), а тому проблема інформаційного забезпечення організаційно-підготовчої діяльності судді не може бути розв'язана лише тактико-криміналістичними засобами і вимагає законодавчого вирішення.

Цілком очевидно, що автори КПК з метою максимального розширення засад змагальності використовували елементи інститутів цивільного процесуального права, де цей принцип дістав найбільшого розвитку в силу приватноправової природи предмета цивільного процесу. Така рецепція заслуговує на схвалення, тим більш, що уніфікація судових процедур у кримінальному провадженні з цивільним та адміністративним судочинством настільки, наскільки це дозволяють особливості, обумовлені предметом і завданням кримінального процесу, визначена державою як один з напрямів реформування кримінальної юстиції³. І якби законодавець був послі-

---

¹ Див.: Криміналістика: Учебн. для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. – М., 1999. – С. 536.

² Див.: Белкин Р.С. Курс криминалистики: В 3 т. – М., 1997. – Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – С. 164.

³ Див: Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 311/2006 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 19. – Ст. 1376; Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – Ст. 838.

довним, то разом з іншими запозиченнями сприйняв би успішно використовуваний у цивільному судочинстві механізм правового регулювання провадження у справі до судового розгляду, завданнями якого в цивільному процесі є: правова кваліфікація спірного правовідношення (визначення характеру спірного правовідношення, матеріальної норми права, яка підлягає застосуванню); визначення предмета доказування, тобто фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи; визначення кола доказів, необхідних для вирішення справи та забезпечення їх своєчасного надання; визначення складу учасників процесу, їх процесуального становища та забезпечення своєчасної явки цих суб'єктів до суду; сприяння урегулюванню спору до судового розгляду (в т.ч. шляхом примирення), а метою – забезпечення умов для правильного та своєчасного розгляду і вирішення справи по суті¹.

Хіба не такою має бути мета підготовчого провадження в кримінальному процесі? Думаю, що відповідь очевидна. Основним призначенням цієї стадії є створення умов для успішного проведення судового розгляду, вона є контрольною щодо досудового розслідування й підготовчо-організаційною щодо судового розгляду кримінального провадження². Завданням підготовчого провадження є процесуальне та організаційне забезпечення проведення судового розгляду, ефективність якого значною мірою залежить від повноти, всебічності та ретельності його підготовки³. Та чи може бути воно по-справжньому реалізоване із використанням пропонуваного законодавцем процесуальних засобів? Спробуємо розібратись.

Відповідно до ч. 2 ст. 315 КПК з метою підготовки до судового розгляду суд, зокрема, повинен з'ясувати питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді, та вирішити клопотання учасників судового провадження про здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту, витребування певних речей чи документів. На думку Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ), суд визначає коло учасників судового провадження, враховуючи матеріали кримінального провадження та беручи до уваги клопотання, заявлені учасниками кримінального провадження (наприклад про визнання цивільним позивачем). При цьому серед осіб, про виклик яких можуть клопотати учасники судового провадження, називаються, зокрема, свідки обвинувачення та захисту, а також експерт, який може бути викликаний за клопотанням однієї зі сторін або судом за власною ініціативою для роз'яснення чи доповнення ним свого висновку (ч. 1 ст. 356 КПК). За

¹ Див.: *Бондаренко-Зелінська Н.Л.* Підготовка цивільних справ до судового розгляду як стадія цивільного процесу: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – К., 2007. – С. 21.

² Див.: Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (Особлива частина) / *О.Ю. Хабло, О.С. Степанов, М.П. Климчук* та ін. – К., 2012. – С. 146–158 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vash-advokat.com/uploads/Chastyna%202.pdf>

³ Див.: Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. *В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова.* – Харків, 2012. – Т. 2. – С. 5, 11.

наявності у сторін труднощів при отриманні певних речей чи матеріалів (доказів) пропонується під час підготовчого судового засідання у разі задоволення клопотань про дослідження цих речей чи матеріалів сприяти учасникам судового провадження в їх витребуванні шляхом надання відповідних запитів, судових доручень тощо¹. Між тим, залишається незрозумілим, які матеріали кримінального провадження можуть бути використані судом для вирішення означених питань, якщо до початку судового розгляду в його розпорядженні є лише обвинувальний акт, реєстр матеріалів до судового розслідування та цивільний позов, що навряд чи можна вважати достатньою інформаційною базою для перевірки обґрунтованості клопотань учасників судового провадження щодо виклику свідків, експертів, про витребування речей, матеріалів, документів, маючи на увазі, зокрема, й обов'язок головуючого не допускати до судового розгляду відомості, що не мають значення для кримінального провадження.

У контексті законодавчого припису про заборону надавати суду до початку судового розгляду будь-які документи, крім обвинувального акта (з додатками), викликають питання положення ч. 1 ст. 317 КПК та їх інтерпретація ВССУ, згідно з якими письмові документи, в тому числі ті, перелік яких наведено у ст. 99 КПК, а також інші матеріали, надані суду учасниками підготовчого судового засідання під час його проведення, а також отримані (витребувані судом) за результатами виконання необхідних дій під час підготовки кримінального провадження до судового розгляду, що мають значення для його розгляду, долучаються до обвинувального акта². Відповідно до ст. 99 КПК до документів належать матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації, протоколи процесуальних дій, висновки ревізій та акти перевірок, матеріали, зібрані оперативними підрозділами, тощо, однак надання суду таких документів на стадії підготовки справи до судового розгляду суперечить вимогам ст. 291 КПК.

У цілому рекомендації ВССУ, незважаючи на певну неузгодженість з буквальним змістом закону, заслуговують на підтримку і свідчать про пошук судовою практикою шляхів вирішення проблем організації судового провадження, що може бути успішним лише за наявності у організатора необхідної інформації. Таке розуміння функціональної суті стадії підготовки кримінального провадження до судового розгляду цілком узгоджується з нормами ст. 317 КПК щодо наповнення кримінальної справи матеріалами (документами), які мають значення для кримінального провадження. В іншому разі законодавчий припис, що зобов'язує головуючого за клопотанням учасників судового провадження забезпечити їм можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження, за умови заборони

¹ Див.: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 жовтня 2012 р. № 223-1430/0/4-12 «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 6. – С. 7–18.

² Див.: Там само.

надавати суду будь-які документи, крім обвинувального акта і додатків до нього, втрачає сенс. У зв'язку із цим абсолютно зрозумілими і з точки зору здорового глузду виправданими були намагання прокурорів під час підготовчих судових засідань долучати до кримінальних проваджень матеріали досудових розслідувань, що повсюдно мало місце на початковому етапі застосування нового КПК, але судова практика остаточно схилилася у бік визнання імперативності наведеного вище положення ст. 291 КПК.

У цьому самому аспекті суперечливими видаються положення ч. 3 ст. 315 КПК щодо розгляду на цій стадії клопотань про обрання, зміну чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, визначених ч. 2 ст. 131 КПК, які мають бути вирішені відповідно до правил, передбачених ст.ст. 131–213 КПК. Слід зазначити, що наведені норми, з одного боку, вимагають від сторін надавати до таких клопотань копії матеріалів, якими вони обґрунтовують свої доводи, а з іншого – дозволяють суду за клопотанням сторін або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування окремих забезпечувальних заходів.

Крім того, додатком до обвинувального акта є позовна заява, що за формою та змістом повинна відповідати вимогам, встановленим до позовів, які пред'являються у порядку цивільного судочинства (ч. 4 ст. 128 КПК), а отже, така заява має, зокрема, містити зміст позовних вимог, виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, та зазначення доказів, що підтверджують кожну обставину (ч. 2 ст. 119 Цивільного процесуального кодексу України). Вказане також певним чином не відповідає задуму законодавця щодо забезпечення інформаційної ізоляції судді до початку судового розгляду. До того ж поза увагою залишається наявність ряду підстав скасування вищими інстанціями судових рішень з призначенням нового судового розгляду в суді першої інстанції, коли до головуючого потрапляють усі без винятку матеріали кримінального провадження задовго до початку судового розгляду.

Підсумовуючи викладене, слід дійти висновку, що для гармонізації норм, які регулюють порядок підготовки кримінального провадження до судового розгляду, необхідно не так уже й багато, а саме – виключити з ч. 4 ст. 291 КПК останнє речення, що дозволить сторонам надавати суду докази на підтвердження обвинувачення та заперечень проти нього на підготовчих стадіях судового провадження і забезпечить таким чином головуючого інформацією, необхідною для ефективної організації судового розгляду. І попри те, що пункт 5 ч. 2 ст. 315 КПК наділяє суд доволі широкими дискреційними повноваженнями, аби уникнути різночитань, було б доцільним серед питань, які вирішуються у зв'язку з підготовкою до судового розгляду, передбачити, зокрема, необхідність: з'ясування позиції сторін щодо висунутого обвинувачення; з'ясування питання про докази, якими сторони мають намір доводити обвинувачення та заперечення проти нього; визначення обставин, які ніким з учасників судового провадження не оспорується і не вимагають доказування; вирішення питань про виклик свідків, експертів,

спеціалістів; витребування документів та інших матеріалів тощо. Ці доповнення, в свою чергу, визначатимуть як перспективні для обговорення питання щодо можливості визнання на стадії підготовчого провадження доказів недопустимими (у разі очевидності такої недопустимості), ухвалення вироку на підставі визнання вини, впровадження інституту звільнення від доказування, обмеження у часі права подання учасниками судового провадження наявних у них доказів початком судового розгляду. Думаю, що позитивне вирішення означених питань сприятиме успішній реалізації одного з актуальних завдань кримінального провадження – забезпечення оперативності судового розгляду.

МИРОШНИЧЕНКО Ю. Проблеми судового розгляду в кримінальному провадженні: організаційно-підготовчий аспект.

Стаття присвячена вивченню проблем, які виникають в кримінальному провадженні при плануванні та організації підготовчого судового провадження. Зокрема, досліджується питання подання суду доказів на підтвердження обвинувачення і заперечень проти нього на підготовчих стадіях судового провадження.

Ключові слова: кримінальний процес, планування, підготовче провадження, доказування, інформаційне забезпечення.

МИРОШНИЧЕНКО Ю. Проблемы судебного рассмотрения в уголовном производстве: организационно-подготовительный аспект.

Статья посвящена изучению проблем, возникающих в уголовном производстве при планировании и организации подготовительного судебного производства. В частности, исследуется вопрос предоставления суду доказательств в подтверждение обвинения и возражений против него на подготовительных стадиях судебного производства.

Ключевые слова: уголовный процесс, планирование, подготовительное производство, доказывание, информационное обеспечение.

MIROSHNICHENKO Y. Problems of litigation in criminal proceedings: organizational and preparative aspects.

Article investigates the problems arising criminal proceedings in the planning and organization preparatory proceedings. In particular, the question of submission the court evidence to support the prosecution and objections against him at preparatory stage of the proceedings.

Key words: criminal procedure, planning, preparatory proceedings, proving, information.